

Pósa Lajos költészete a zenében*

*Senki se túlságosan nagy arra, hogy kicsinyeknek írjon,
sőt igyekeznie kell, hogy elég nagy legyen rá.*
(Kodály Zoltán: Gyermekkarok, 1929)

(1918)

* In. *Albumlapok Pósa Lajosnak (186-190. p.)*

Siker^x Kiadó, Budapest, 2014

Weöres Sándor verseit tartalmi mondanivalójuk mellett zeneiségük, kifinomult ritmikusságuk teszi vonzóvá a zeneszerzők számára. Kodály két nagy kórusműve (*Öregék, Norvég leányok*) mellett bátran említhetjük Sebő Ferenc vagy a Kaláka együttes megzenésítéseit. Weöres költészete tehát alkalmas arra, hogy zeneileg annak súlyosabb és játékosabb oldaláról is megközelítsük. De vajon Weöres e tekintetben a semmiből teremtett újat, vagy zenei versjátékában támaszkodott-e korábbi hagyományokra? Ezt pontosan megválaszolni az irodalomtudomány, a Weöres-kutatás feladata. Ennek ellenére a Pósa Lajos és Weöres Sándor közötti párhuzam magától értetődő. A kortárs zenészek és zeneszerzők mindkettőjük költeményeiből szívesen válogattak, ami nemcsak azt jelentette, hogy alkalmasak voltak akár átkomponált dalok megírására, hanem azt is, hogy mindkettőjük költeményei önmagukban is zeneiek voltak. Persze nem feltétlenül gondolok ugyanarra a ritmusrendszerre, hiszen amíg Pósa a kor nótaszerzőire, addig Weöres korának klasszikus szerzőire számíthatott. A párhuzamot még akkor is fenntartom, ha a Pósa-megzenésítések egy részének úgymond minőségét dívat kétségbe vonni, s vele együtt mindent (verset, muzsikát, játékmó-

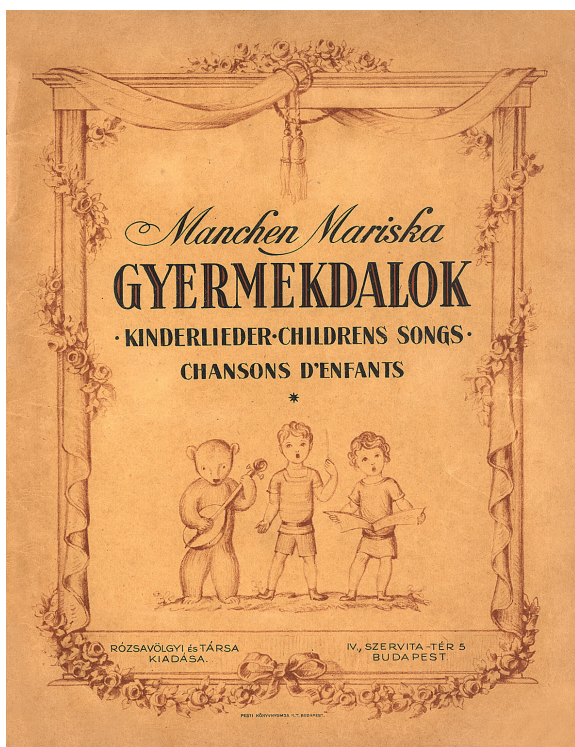
dot), mint a szerencsésen elfeledett múlt termékét az asztalról lesöpörni. Népies szerző, kinek verseire népies műdalokat írtak. A mai terminológia szerint igaz, de mennyire kétértelmű kategória ez! Kétértelmű, hiszen a bartóki és kodályi örökség miatt egyrészt negatív minősítést hordoz magában¹, másrészt pedig elismerő, hiszen volt idő, amikor Pósa alkotó művészetét egy egész nemzet érezte magáénak. Hasonlít ez a kettősség Erkel Ferenc operáinak megítéléséhez. A lekicsinylés nála ott lapul – történetesen – a nemzeti zeneszerző fogalmában, hiszen – ahogy Farkas Zoltán zenetörténész írja Erkelről² – *azonnal felvetődik a kaján kérdés, vajon ha eltekintünk az eszméktől, a nemzeti jellegzetességtől, mi marad abszolút értéként ezekben az életművekben, mennyire érvényesek ezek az értékek a nemzet határain kívül, megállják-e helyüket az egyetemes kultúra nagy színpadán?* Nos, míg Erkelnél az erre a kérdésre adott választ továbbra is keresi az utókor, addig Pósanál, pontosabban a verseire írt zenék megítélésénél kielégítő feleletet adhatunk.

Mielőtt azonban azt vizsgálnánk, mivel járult hozzá Pósa Lajos a magyar népies műdal terméséhez, fontosabb témát is tárgyalnunk kell. Legyen ugyanis híres Pósa mint „nótaszövegíró”, gyerekversei azok, amelyek miatt neve remélhetőleg örökre fennmarad. Ezek a költemények legalább annyira népszerűek voltak a komponisták körében, mint azok a versek, amelyekre „szórakoztató zenét” írtak. Mivel azonban ez művészi értelemben is lényegesebb terület, gondosabban, körültekintőbben kell vizsgálnunk. Már csak azért is, mert a jelen esetben nem kisebb személy alkotott róla véleményt, mint Kodály Zoltán. Kodály a *Zene az óvodában* című cikkében³ szenvedélyesen száll síkra az óvodai éneklés, és az óvodai, kisiskolai énekrepertoár megreformálása ügyében. Gondosan számba veszi mindazokat a kiadványokat, amelyek az 1840-es *Flóri könyve* (Bezerédj Amália) után ebben a témában megjelentek. Kodály nyomozói tehetséggel, megkérdőjelezhetetlen szakmai tudással szedi darab-

jaira a dallamokat, és vonja le belőlük a következtetést: egyik magyar, másik idegen. Ugyan vitatkozni vele nem áll módomban, de mintha ezek a daloskönyvek is csak olyant sugároznának vissza, amilyent „magukba szívtak”, a Kárpát-medence népességét, a magyar szempontból „egyk magyar, másik idegen” elvét. Fő problémája azonban nem Bezerédj könyvével kapcsolatos, hanem azzal az 1893-as *Daloskönyvvel*, amely Kiss Áron, Péterfy Sándor, Tihanyi Ágost és Pósa Lajos szerkesztésében látott napvilágot. A kötet alapjául szolgáló Kiss Áron-féle gyermekjátékgyűjteményről még odaadással beszél Kodály, de a *Daloskönyvvel* kapcsolatban már így fogalmaz: *A szövegek több mint fele Kiss Áron gyűjteményéből való. De a 137 dallam közül egyetlenegy se!* [Kodály példákkal is illusztrálja, hogyan tették „modorosá” a dallamfűzést, majd folytatja.] *A könyv tehát inkább visszafelé tett egy lépést, mint előre. Azelőtt népdalokra énekeltek csinált, rossz szöveget. Most nagyjából néphagyományból merített szövegeket tettek csinált, rossz és magyartalan dallamok alá, félretolva azok hagyományos és sokszor gyönyörű eredeti dallamait. A könyv nem árulja el a tettet. Kiss Áron és Pósa nem lehettek. Tehát csak Péterfy és Tihanyi felelősek a dallamokért. Boldogult Sztankó Béla szóbeli közlése szerint Péterfy a dallamok szerzője. Arra a kérdésemre, hogyan követhetett el ilyesmit józan ember, Sztankó nem tudott mást mondani, mint hogy a szerzői hiúság kábította el.*⁴ Annak ellenére is, hogy Kodály a későbbiekben annyiban „megvédi” az elkövetőket, főleg Kiss Áront, hogy a neki segítők egyszerűen nem tudtak kottát írni, a *Daloskönyv* példái valóban modorosak, de csak akkor, ha szigorúan a kotta szerint énekeljük őket. Mivel azonban ezek – hasonlóan az egyházi gyakorlathoz – egy élő tradíció részévé váltak, vagy már eleve annak részei voltak, bízni lehetett a nép lassan, de biztosan csiszoló tudásában. Ha már az egyházi párhuzamot említettem: mily sokáig kellett várni arra, hogy a római katolikus egyház liturgiájában felhangzó népénekek „megszabaduljanak” a bachi harmóniarend alapján készült

kíséreteiktől, vagy maga a liturgia éppen az említett népelemek egyeduralmától.

Félreértés ne essék: Pósa Lajos verseinek népi köntösbe való öltöztetése – legyen szó pedagógiai vagy szórakoztató zenei kiadványokról – mindig is a zeneszerző munkája. A költemények csak alapot adnak a jobb-rosszabb alkotásnak. Akadtak zeneszerzők (sokan közülük inkább csak füttykomponisták), akik csak silányságot produkáltak, függetlenül attól, ki volt a szövegíró-áldozat. De akadtak olyanok is (persze sokkal kevesebben), mint például Kacsóh Pongrác és – később, az 1920-as években – Manchen Mariska, akik messze a kor magyar átlagszínvonala felett dolgoztak. Például Pósa Lajos versszövegeivel. És az is vitathatatlan, hogy mind Pósa, mind pedig „pedagógus zenésítői” a legnagyobb jóakarattal kívántak megszabadulni a német, a németes béklyótól. Még akkor is igaz ez (és némileg tompítania kell a kodályi kritika élet), ha útjuk valójában zsákutca volt. És nem csak ők sétáltak bele.

A Pósa-versmegzenésítések sorának végén természetesen az a négy dal áll, amelyek szerzője Bartók Béla. Ezekkel kapcsolatban viszont feltétlenül el kell mondjam, hogy a zeneszerző később egyáltalán nem volt büszke rájuk. Hogy miért? Biztosan nem Pósa Lajos miatt. Talán kompozíciós okai voltak, vagy inkább a kor visszasságait kívánta feledni? Nem tudom. Az azonban tény, hogy rendkívül lelkesen komponált ezekre a szövegekre. Édesanyjának a következőket írja:

*Grubernénak nagyon tetszik a „4 dal”, mondd meg Böskének, hogy becsülje meg őket, mert ezt a „leendő magyar Beethoven” (!) komponálta. Hát én nem ismerem jobb magyar dalt azoknál. Ez egyébként nem nagy mondás, mert roppant kevés magyar dal van.⁵ A darabok (Őszi szellő; Még azt vetik a szememre; Nincs olyan bú; Ejnye, ejnye! Ez a kislány haragos) 1902 őszén születtek Budapesten, abban az időszakban, amelyben Bartók még zeneszerzési útkeresésének is csak az elején állott. Denijs Dille a Bartók korai műveit felsoroló műjegyzékében Pósaról csak annyit ír, hogy népies költemények szerzője. Viszont elfelejti, hogy ebben a műfajban az egyik legismertebb a korban, s mint ilyen, Bartók számára talán a „legalkalmasabb” arra, hogy zenével reagáljon korának politikai történéseire. Hihetetlen lelkesedéssel állt ugyanis az akkori nemzeti törekvések oldalára. Egy évvel később húgának, Elzának a nevét például meg akarta magyarosítani: *Azt indítványozom, [...] hogy húgomat ezentúl Böskének nevezzük!*⁶ A zenei hatásokat tekintve persze nem a népies műdal állt figyelme középpontjában: erre az időre tehető Richard Strauss zenéje iránti vonzódásának kezdete. A *Négy dal* viszont mérföldkő a népies műdalok hosszú-hosszú útján, egy olyan jelzés, mely éppen az út végét mutatja. Bartók ugyanis itt még az akkori elvárások szerint „specifikusan magyart” kívánt teremteni, s talán kicsiben éppen ezeknek a kompozícióknak is köszönhető, hogy figyelme ráterelődött a népzene tanulmányozására, *helyesebben annak tanulmányozására, amit akkoriban magyar népzeneinek tartottak.*⁷*

Sas Ede, Szabolcska Mihály, Gárdonyi Géza, Lampérth Géza, Szávay Gyula és Pósa Lajos. Csak néhány név azok közül, akik a XIX. század végén megzenésítésre könnyen alkalmas verset írtak. Ők voltak a népies iskola képviselői, ahogyan azt már akkoriban is nevezték. Természetesen messze nem egyenletes színvonalon írtak, de nem is ez volt az alapfeltétele annak, hogy a „népies zeneszerzők”⁸ tőlük válasszanak szöveget. Dankó Pista például – legalábbis Fabó Bertalan elmondása szerint – más szempontok szerint válogatott: *[a népies iskola] a magyar versalakoknak egész gazdagságát újra keltette és mindenképp fejlesztette. Ezeknek a költőknek a verseire gyönyörűség volt zenét írni az olyan magyar érzésű művésznek, mint Dankó.*⁹ Dankó, Konti József, Pete Lajos és a többi cigányzenész persze főként a városi, színházi közönség előtt tetszelgett dalaival, amelyekről – például Dankó esetében – még az egyébként zenei szak tudás tekintetében sem mindig megbízható Fabó is azt írja, csak egy lépésnyire voltak az átkomponált daloktól. Nos, ez a lépés bizony nagy kellett volna legyen, hiszen nemcsak az átkomponáltságtól, hanem a közepes művészi színvonaltól is bizony távol álltak; hogy ismét Kodályt idézzem, *a tipikus félművelt zeneélet* produktumai voltak Hiba lenne viszont pusztán degradálni ezeket a kompozíciókat, hiszen a költők, mint például Pósa Lajos számára igencsak jövedelmezőek voltak. Akkoriban ugyanis a versíró embernek két lehetősége volt csupán, hogy költeményeit szélesebb körben ismertté tegye. Az egyik ilyen az újságban való publikálás, a másik pedig a saját kötettel való jelentkezés volt. Nos, egy kávéházi este, egy sikeres népszínmű, vagy éppen egy népszerű dal kottakiadványként való megjelenése bizony nagyot lendíthetett a költő pályáján. A cigányzenészeknek tehát sokat köszönhetett mindenki, legyen szó Pósaról vagy Gárdonyiról. Ez a (sarkítva) „kereskedelmi” kapcsolat nem sokkal korábban, Liszt Ferencnél figyelhető meg a legjobban: Liszt saját népszerűségének növelésére gyakran választott olyan operatémát improvizá-

cióinak főtémájául, amelyeket akkoriban mindenki dúdolt, de gyakran előfordult az is, hogy zeneszerző kortársainak dallamát írta át, hogy saját népszerűségét az ő szolgálatukba állítsa (Schumann, Wagner stb.). Az irodalmi és a zenei élet közötti szoros kapcsolat fontosságát tehát nem lehet eléggé hangsúlyozni. De említsünk olyan helyszíneket, eseményeket, ahol költőink versei a zene segítségével juthattak közelebb a hallgatósághoz! Ha nem is a legfontosabb, de az egyik legtekintélyesebb a színház volt. A XIX. és a XX. század fordulóján sokan vágtak színházi vállalkozásba, többen éppen a népszerű zenét helyezték a középpontba. A népszínművek és a nótás színházak egyik legjellemzőbb előadóhelye volt az Óbudai Kisfaludy Színház, amelyet a zeneszerző-karnagy, Serly Lajos alapított. De nemcsak itt, hanem a Városliget színpadainak műsorán is gyakran szerepeltek népszínművek, a kortárs népies költészet darabjai. A Népszínház például nemcsak színielőadásnak, hanem zeneversenynek is helyt adott. 1903 szeptemberében rendezték meg itt az első úgymond Dankó-estélyt, a cigányzenekarok „vitézi tornáját”. Jellemző a műsorválasztásra, hogy az egyik versenyző, Raskó Géza primás még a hivatalos versenyszám előtt, a közönség kegyeit elnyerendő, Pósa Lajos „szép prológusával” kezdett.¹⁰ A Tiszántúl¹¹ a Dankó Pista emlékére rendezett verseny egyik fordulójáról már bővebben tudósít: *Szombaton a Népszínházban Blaháné helyett, aki beteg lett, Hegyi Aranka énekelt. Az ismeretlen népszínműénekes, Papp Ferenc – aki Dankót kísérte körútjában, s aki szintén fellépett – egyszer csak belekezdett egy frissbe. A közönség meglepve hallotta, hogy a friss nóta Lányi Géza népszínházi cimbalmos cigány dicsőségéről szól, akinek nincs párja hetedhét országban, ugyanarról a Lányiról, aki ott kísérte most is a színpadon Papp Ferencet. Pósa Lajos, aki a zsűri-páholyban hallgatta a nótákat, tombolva rohant a színpadra. »Ki tette azt? Ki engedte így frivolizálni a Dankó-estét?« S akkor kiszült, hogy ezt az ízléstelenséget maga Lányi Géza rendezte titokban. Lányi Géza ugyanis már Dankó*

életében irigységgel látta Dankó dicsőségét mind magasabbra emelkedni, most pedig az ünnepi Dankó-estéken, amikor Dankónak a budapesti közönség napnap után áldoz az elismerés oltárán, Lányi Géza föl-sóhajtott: »Bár inkább én haltam volna meg, most nekem csinálnának hangversenyt!«

A cigányverseny zsűritagja, Pósa Lajos tehát igenis nagyra értékelte Dankó Pista művészetét; nem elszenvédője volt egy zenész szabad választásának, hanem maga is támogatta, pártfogolta, elismerte Dankó kompozícióit. Erre utal a verseny döntője után elhangzott beszéde, melynek részletét a Vasárnapi Újság közli¹²: *Koszorút fontatok – úgymond – a magyar dalnak. Utolsó szavam hozzátok, nótás cigányok: a koszorúból, melyet itt szereztetek, tépjetek le egy-egy levelet, és küldjétek el Dankó Pista porladozó szívére. És egy utolsó adalék Pósa és Dankó viszonyához: az 1903 decemberére tervezett nagyváradai Dankó-ünnepet úgy hirdetik, hogy azon minden bizonytalanságot vesz „a nótafa legjobb barátja és nótaszövegírója”, Pósa Lajos.*

A Dankó Pista nevével fémjelzett zenei kor nagyjából öt-hat évig tartja még magát, 1909 táján már olyan új korszak kezdődik, melyben Pósa Lajosnak is kevesebb hely jut. Bartók és Kodály paraszttzene-felfedezése lassan, de biztosan háttérbe szorítja a népies műzenét, a szórakoztató muzsika pedig szintén új hatásoknak adja meg magát. Csáth Géza a következőket írja: *A pesti utcákat nem a csárdák látják el zenei anyaggal. A Nagykörúton, Tisza Kálmán téren és a Ráday utcában az éjjel után hazatántorgó lumpok immár nem azt a virágot siratják, amelyik 'elhervad a nyáron' és nem a 'darumadarat' idézik, aki valahová útnak indult, mint például Nagy János uram szokta Kecskeméten, ha becsudálkozva hazaballag a korcsmából [...] A pesti dalokat, a pesti utcák zörgő zenéjének elröppenő fütty-szólamait az orfeumok, az operettszínházak és kabarék szállítják.*¹³

Pósa népszerűségét, költészetének zeneiségét mi sem jelzi jobban, mint hogy még életében kifigurázták. A Borsszem Jankó 1897. december 19-i

számában, amikor befejeződik Faragó József Tíz szobor című karikatúra-sorozata, éppen ő a tízedik „áldozat”. A képaláírás sokatmondó: *A tizek: X. Tinódi-Pósa Lajos*, jelezve ezzel azt, hogy Pósa nemcsak a magyar irodalomtörténetnek, hanem kicsit a magyar zenetörténetnek is tevékeny részese volt.

Legyzetek:

¹ Félreértés ne essék: ugyan a XX. században sokan lenéztek, de sem Kodály, sem Bartók nem tagadta meg ezt a kultúrát. Sőt, Kodály külön feladatként tűzte ki a népies műdal irodalmának feldolgozását és értékelését, amikor így fogalmazott a Magyar népzene című könyvében:

Városi műzene: de falusi, népkulturális formák közt. Sokban emlékeztet a franciák, németek XV–XVI. századára. Náluk akkor virágzott így az egyszólamú népszerű dal, s kísérte az élet minden megnyilvánulását. Mindenki dalolt, aki élt. Ott is gyakran más írta a dallamot, más a kíséretet. De meglepő hasonlóságok ellenére is valószínű, hogy a náluk akkoriban nagy számban megjelent kótás gyűjteményeket többen tudták olvasni, mint nálunk a mieinket, mert már századokkal előbb városi életet éltek. A lassan kialakuló magyar városi élet csak a XIX. század végén kezdett olyan formát ölteni, amelynek már a zenei irásbeliség is szerves része. A magyar daltörténet dolga lesz e népies műdal-irodalom eredetét, fejlődését felderíteni.

² Farkas Zoltán előadása Erkel Ferenc *Hunyadi László* című operájáról a Bartók Rádióban, 1990-ben.

³ Először megjelent a Magyar Zenei Szemle 1. évfolyam, 2. számában, 1942-ben. p. 3–21.

⁴ Kodály i. m. p. 11. 1). Kodály Sztankó téves közlése alapján vélte Péterfyt a *Dalokönyv* egyik lehetséges zenei szerzőjének. Ténylegesen a szerző Tihanyi Ágost volt.

⁵ Demény János (szerk.): *Bartók Béla levelei* (Budapest, 1976) p. 54.

⁶ Ujfalussy József: *Bartók Béla* (Budapest, 1970) p. 47.

⁷ Önéletrajz (1918), BBI/1 p. 28.

⁸ Népies zeneszerzőn a népies műdal komponistáját értem, tehát nem azt, aki a paraszttzene alapjából kiindulva alkot. A 19. század végén, Bartók és Kodály előtt e fogalmak között még nagy volt az átjárhatóság.

⁹ Fabó Bertalan: *A magyar népdal*. Budapest, 1908. p. 421.

¹⁰ A teljes beszámolót ld. Magyarország, 1903. 09. 11. Az első *Dankó-estély*. A prolóógus Pósa Lajos *Eltörött a Dankó Pista nótás hegedűje...* című versére íródott.

¹¹ A teljes beszámolót ld. Tiszántúl, 1903. 09. 14. *Cigány-irigység*.

¹² A teljes beszámolót ld. Vasárnapi Újság, 1903. 10. 04. *Cigány zenekarok hangversenye a Népszínházban*

¹³ Csáth Géza: *A pesti dal*. Nyugat, 1909. 7. szám

A borító és a címloldal Voit Ervin (1882-1932) munkája